

Всеукраїнська наукова конференція

«Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень»

29 квітня 2025 року

М.Одеса

Міністерство освіти та науки України

**Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського**

**Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка**

**Відділ історії козацтва на півдні України
Науково-дослідного інституту козацтва при Інституті
історії України НАН
України**

Одеський національний морський університет

Одеський національний художній музей

ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ТРЕНДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Збірка наукових праць

Електронне наукове видання

Одеса – 2025

Рекомендовано до друку кафедрою історії України
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол № 11 від 18 червня 2025 р.

Рекомендовано до друку вченою радою
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол № 17 від 26 червня 2025 р.

Редакційна колегія:

К.і. н., доцент Сєкерська О. П. (Одеса) – *відповідальний редактор*
Лаборант кафедри історії України Яковлєва Д. Є. (Одеса) –
відповідальний секретар

Д. і. н., професор Бабенко Л. Л. (Полтава)

Д. і. н. Бруяко І. В. (Одеса)

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка наукових праць / за ред. О. П. Сєкерської. Одеса, 2025. 250 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам сучасної історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та археології України. До неї увійшли публікації молодих вчених, аспірантів та здобувачів освіти, оприлюднені на I Всеукраїнській науково-практичній конференції «**Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень**», яка відбулася **29 квітня 2025 року** у ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Видання розраховане на вчених-істориків, викладачів, студентів і усіх, хто цікавиться історією та культурою України.

Рецензенти: д. і. н., професор Гончарук Т. Г.
д. і. н., професор Діанова Н. М.

Видано за редакцією авторів-здобувачів та наукових керівників

ІСТОРІЯ «ТИПОГРАФІЯ ЮХИМА ІВАНОВИЧА ФЕСЕНКА» <i>Засоба Катерина, Водько Владислав</i>	68
СТРУКТУРА ДОМОГОСПОДАРСТВ с. МАЧУХИ ЗА ГЕНЕРАЛЬНИМ ОПИСОМ ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ 1766 р. <i>Кисляк Ростислав, Коваленко Оксана</i>	75
ГОРДІЇВСЬКИЙ МОГИЛЬНИК: АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ <i>Климович Владислав, Павленко Софія, Бруяко Ігор</i>	85
ІСТОРІЯ ПОЛТАВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ В КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ ПОЛТАВЩИНИ <i>Ковальчук Анна, Бабенко Людмила</i>	95
НЕОЯЗИЧНИЦТВО В УКРАЇНІ (КІНЕЦЬ ХХ– ПОЧАТОК ХХІ ст.) <i>Корнійчук Руслана, Діанова Наталія</i>	103
РОЛЬ ПРОТЕСТАНТСЬКИХ ДРУКАРЕНЬ У РОЗВИТКУ ОСВІТИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У ХVІ-ХVІІ СТ. <i>Коришунів Іван, Сєкерська Олена</i>	111
ЮРІЙ ЛИПА, МИХАЙЛО ВАСИЛЬЧЕНКО, ДМИТРО БУЗЬКО: ДОЛІ УЧАСНИКІВ ОДЕСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНОГО ГУРТКА <i>Кучеренко Світлана</i>	120
ПРОБЛЕМА УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ У США <i>Ліверук Валерія, Плаксивий Павло, Савченко Вітор</i>	128
АРХЕОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ТА ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕЧЕРИ ІЛЛІНКА <i>Лукинчук Максим, Сєкерська Олена</i>	135
ФРАНЦУЗЬКА ГРОМАДА В ОДЕСІ У ДОРЕФОРМЕННИЙ ПЕРІОД <i>Малога Олексій, Діанова Наталія</i>	143
ФЕНОМЕН УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ В ОДЕСІ: ПОШУК НОВИХ РЕАЛІЙ 1925-1929 РР. <i>Матієнко Олена, Савченко Віктор</i>	152

Малога Олексій, здобувач першого рівня вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (Історія)

Діанова Наталія, д.і.н., професор кафедри історії України ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

м. Одеса

УДК 94(477.74-21):281.93”18”

ФРАНЦУЗЬКА ГРОМАДА В ОДЕСІ У ДОРЕФОРМЕННИЙ ПЕРІОД

Анотація. У статті розглянуто соціально-економічний, культурний та релігійний внесок французів у розвиток Одеси у дореформенний період. Проаналізовано діяльність французької громади, яка не вирізнялась серед інших своєю згуртованістю та чисельністю, проте зробила свій внесок у формування місцевого колориту.

Ключові слова: Одеса, французи, історія, економіка, освіта, культура.

Одеса з кінця XVIII ст. відрізнялась своєю поліетнічністю та багатоконфесійністю. Серед багатьох етносів вагоме місце посідали французькі поселенці, які зробили свій внесок у розбудову міста. Вони утворили свою громаду, члени якої активно займались активною громадською роботою, торгівлею, ремеслами, підприємницькою та освітянською діяльністю.

Проблема формування населення Одеси та його вплив на становлення міста посідає важливе місце в історіографії. Цьому присвячені численні наукові праці дослідників, зокрема: О. Шмідта [1], Д. Атлас [2], В. Загоруйко [3], П. Герлігі [4], Н. Діанової [5, 6], В. Савченка, Т. Гончарука [7], І. Гребцової, О. Синявської [8] та інших. Проте, бракує монографічного дослідження, яке стосується

історії французьких поселенців в Одесі в досліджуваний період. Це обумовлює актуальність зазначеної теми й потребує її подальшого вивчення.

Перші французи з'явилися в Одесі на межі XVIII – XIX ст., у час, коли в Європі відбувалися революційні потрясіння, а на південноукраїнських землях – облаштування Російською імперією новоприєднаних територій. Наполеонівські війни та політика, що охоплювали підлеглі Франції території, зокрема континентальна блокада, були важливою обставиною, що зумовила пошук французькими торговцями стабільних міст для своєї діяльності [4, с. 48]. Поштовхом до активного переселення на землі сучасної Південної України стали Укази Катерини II [9] та Олександра I [10], які надавали іноземцям низку пільг та привілеїв.

Відзначаючи невід'ємний французький вплив на становлення та розвиток міста, варто звернути увагу, передусім, на назви сучасних вулиць: Пішонівська, Рішельєвська, Ланжеронівська, Марсельська, Французький бульвар.

Вулиця Пішонівська пов'язана з іменем француза Пішона, який в 1803 р. відкрив мануфактуру по виготовленню косметики, зокрема пудри, яка користувалася попитом в одеських жінок.

«Рішельєвська» названа на честь першого градоначальника Одеси – герцога де Рішельє (1803-1814), який за 11 років управління здійснив вагомий внесок у піднесення міста та його добробут. За його ініціативи було відкрито заклади освіти, театр, лікарню, комерційний суд. Рішельє належить ідея порто-франко, яку втілював у життя його наступник. Під час чуми 1812 р. градоначальник продовжував залишатись небайдужим до міського населення та всебічно проявив свої якості у складний для міста час. Він запам'ятався міщанам енергійністю та всебічною відданістю своїй справі. На Приморському бульварі на честь Рішельє був встановлений пам'ятник І. Мартосом на зібрані міщанами кошти.

На честь наступного градоначальника Одеси, який також був французом – графа Олександра Ланжерона (1816-1820) у місті названі вулиця, пляж та спуск. У цілому, він успішно продовжував політику свого попередника. У період його перебування на посаді градоначальника ознаменовані важливими подіями:

впроваджено режим порто-франко, відкрито Рішельєвський ліцей, закладено Ботанічний сад та Приморський бульвар. Проте, градоначальництво у поєднанні з губернаторством краю було йому не до вподоби. Він зазначав, що має забагато обов'язків, які не встигає виконувати. Це зумовило його звільнення з посади за власним бажанням [4, с. 120].

Для французів в Одесі відкривались певні перспективи. Вони були представниками різних видів діяльності: службовцями, негоціантами, педагогами, діячами культури тощо. Француженки в Одесі мали різне соціально-економічне становище. За необхідності, вони шукали себе у різних доступних сферах діяльності, зокрема, у ремісничій або педагогічній, посідали провідне місце серед модних швачок [7, с. 36]. Серед францужок Одеси поширеним явищем було надання послуг домашньої освіти та догляду за дітьми у заможних сім'ях. Освітою та навчанням дітей займалися гувернантки, а доглядом за маленькими дітьми – бонни.

Початок розвитку освіти в Одесі був тісно пов'язаний з діяльністю Рішельє. Отримавши посаду градоначальника він приділяв освіті особливу увагу. Були засновані комерційна гімназія та Благородний інститут. Вони були доступні виключно для хлопців із заможних верст населення. Заклади знаходилися в одному приміщенні на вулиці Гімназичній (нині Дерибасівській). Директором був Вольсей – французький емігрант, вчитель французької мови, історії, географії.

Були окремі заклади освіти й для дівчат. У 1804 р. італійцем Поцці був заснований приватний пансіон для дівчат із заможних родин; подібний заклад був у француза Вольсея. У 1805 р. пансіони Поцці та Вольсея були об'єднані в один заклад – Дворянський інститут, який перебував під патронатом градоначальника Рішельє [8, с. 22-23].

Рішельєвський ліцей, заснований в 1817 р., був тісно пов'язаний з французами. Він був заснований на базі чоловічого шляхетного інституту та названий на честь колишнього градоначальника міста герцога де Рішельє. Першим і другим директорами ліцею були французи: Шарль Ніколь (1817-1820) та

Ремі Жілльє (1820-1821). Рішельє, який на цей час перебував на посаді міністра закордонних справ Франції, дізнавшись про створення ліцею пожертвував для нього власну бібліотеку.

Французи зробили вагомий внесок у популяризацію європейської культури в місті. Французька труп періодично гастролювала в міському театрі. Вона викликала приємні враження в глядачів вистав. Французька мова часто лунала в Одесі. Це була мова не лише етнічних французів, а й мова місцевої еліти, преси, моди. Перші видання французькою з'являються в Одесі на початку 1820-х рр.:

- «*Messenger de la Russia Meridional*» (1820) – періодичне видання, пов'язане з комерційними та культурними новинами журналіста Жана Даваллона;

- «*Troubadur d'Odessa*» (1822) – щомісячний журнал, присвячений мистецтву, музиці й театру;

- «*Journal d'Odessa*» (1823) – журнал, що містив інформацію про економіку, археологію, історію та подорожі.

З 1827 р., за часів генерал-губернаторства М. С. Воронцова, газета «*Journal d'Odessa*» почала називатись «Одесский вестник» й до 1831 р. виходила двома мовами: французькою та російською, а потім трансформувалась у два окремих видання [2, с. 93; 3, с. 148].

Французькі неогоціанти були відомі в Одесі та поза її межами. Одним із найвідоміших французьких неогоціантів в Одесі на початку XIX ст. були Шарль Сікард та Жан Рено. Вони обидва були емігрантами з півдня Франції, здійснювали фінансові операції, зокрема з сільськогосподарськими продуктами, що сприяло розвитку торгівлі та економіки міста.

Шарль Сікард був вихідцем із Марселя (сучасне місто-побратим), й у 1804 р. приїхав до Одеси. Закріпившись тут, торговець починає активно рекламувати Одесу західним країнам. У 1821 р. Ш. Сікардом був відкритий один із перших готелів міста «*Hotel du Nord*» [3, с. 146].

Після подорожей у Північному Причорномор'ї Ш. Сікард склав опис Азовського моря, Криму та Одеси. Він відзначав, що центр Одеси зведений за французькими містобудівними

принципами: широкі вулиці, перпендикулярні квартали та елементи середземноморської архітектури на будівлях [2, с. 11-13].

Жан Рено був вихідцем із Граса. У кінці 1780-х рр. він емігрував до Російської імперії та проживав спочатку в Санкт-Петербурзі. У 1803 р. Рено отримав запрошення від Рішельє та прибув до Одеси. За роки своєї комерційної діяльності в Одесі Ж. Рено досягнув певних успіхів. Він був власником відомого готелю «Рено», всередині якого був ресторан шеф-кухаря Цезаря Отона. Крім цього, Рено володів магазинами, банківськими установами, а також будівлею театру.

У 1841 р. Одеса стала лідером з експорту вовни в Російській імперії, значною мірою завдяки активності французької громади. У Херсонській губернії, зокрема й поблизу Одеси, створювались вівчарні. Французькі підприємці-емігранти М. Рув'є, Р. Вассал та К. Потьє розводили овець різних порід, приділяючи особливу увагу мериносам [1, с. 223-225; 4, с. 59-60].

Вагоме місце посіли французи й у сфері промисловості. У 1850 р. в Одесі було відкрито перший у Російській імперії паровий борошномельний млин французького підприємця Гомма. Ця споруда була заввишки з п'ятиповерховий будинок та вважалася одним з «чудес Одеси». За добу тут перемолювалось 200 четвертей зерна (близько 400 кг) [1, с. 394].

Оцінюючи розвиток промисловості Херсонської губернії, О. Шмідт виділив постать одеського підприємця, француза Ж. Пітансьє (Жермена), якому належали миловарний завод та завод з виробництва стеаринових свічок. Продукція цих підприємств отримала високу оцінку на першій в історії Всесвітній виставці, яка проходила в Лондоні у 1851 році [1, с. 425-426].

У 1856 р. французькою громадою було засноване «Доброчинне товариство на користь французів». Воно складалось з 9 членів та очолювалось французьким консулом. Товариство надавало допомогу французам, які її потребували, незалежно від тривалості їх проживання у краї. Допомога могла бути щомісячною або одноразовою. Кошти на користь товариства надходили за рахунок щорічних внесків його членів, кількість яких на 1859 р. складала 100 осіб. Серед членів комітету були ті, хто займався

комерційною діяльністю та благодійництвом. Одним із членів цього товариства був підприємець Ф. Нуво. Він спільно з бельгійцем В. Енно у 1857 р. побудував завод для виробництва вин на Малофонтанській дорозі (нині – Французький бульвар). Деякі члени комітету – А. Шапеллон і А. Сорон – брали активну участь у житті католицької общини міста і були членами Попечительного комітету [5, с. 132].

За своїм віросповіданням переважна більшість французів були римо-католиками. Уже на початковому етапі розбудови міста, в 1795 р. на кошти католиків був закладений костел, що знаходився на вулиці Катерининській (нині – Європейській). По мірі зростання чисельності римо-католицького населення поставала необхідність у будівництві нових церковних споруд.

З 1811 р. для римо-католицьких церков Новоросійського краю затверджується посада візитатора. Першим обійняв цю посаду француз – абат Шарль Ніколь (єзуїт), який поєднував місіонерську та педагогічну діяльність. У 1820 р., за підозру в поширенні своєї проповідницької діяльності серед православних, єзуїти виселялись з території Російської імперії [5, с. 113-114].

У 1847-1853 рр. тривало будівництво кафедрального собору за проектом італійського архітектора Франческо Моранді. Тут знаходилась єпископська резиденція і кафедра. Настоятелем собору став священник Єжи Безутович, якому допомагали чотири капелани, один із яких був французом за національністю. Допомогу в задоволенні духовних потреб французів-католиків здійснював Франциск Салезій Конускій, який прибув із Франції [6, с. 117-118].

Окрім католиків певна частина французів були протестантами –представниками євангелічно-лютеранського та євангелічно-реформатського віросповідання. Представники євангелічно-лютеранського віросповідання могли задовольнити свої духовні потреби у лютеранській кірхі (церква Св. Павла). Представники євангелічно-реформатського віросповідання, незважаючи на переважно німецьке походження, бажали слухати проповіді французькою мовою, що не виходило втілити у життя через розбіжності в поглядах пастора і світської влади. Врешті, представники конфесії утворили власну общину та

на власні кошти у 1848-1851 рр. збудували церкву. Порівняно з католиками, французи-протестанти мали вищий рівень освіченості, адже у них невід'ємною вимогою для парафіян була освіта. Також обом громадам, до яких належали французи-протестанти, була притаманна більша згуртованість та енергійність у благодійних справах [6, с. 126-127].

Французька община в Одесі не вирізнялась стрімкістю зростання. У середині XIX ст. кількість католиків, що проживали в Одесі становила близько 4 200 осіб, певну частку яких складали французи. Чисельність безпосередньо французів в Одесі виокремити нелегко. Відомо, що їх чисельність була доволі незначною. Вона змінювалась залежно від різних обставин, зокрема, зовнішньополітичної ситуації та інтенсивності торгових операцій. Так, у 1827 р. в Одесі проживало 249 французьких купців. У 1836 р. кількість французів в Одесі складала 350-400 осіб. Це були не лише купці, а й представники інших видів діяльності [4, с. 129].

Отже, Одеса від початку XIX ст. і до початку реформ 1860-х років постає перед нами носієм передової європейської освіти, науки, моди і культури. В місті були закладені кращі традиції європейської літератури, музики і мистецтва. Французька громада зробила свій вагомий внесок у розвиток економіки, освіти, культури.

Список використаних джерел

1. Шмидт А. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Херсонская губерния. СПб : Военная типография, 1863. Ч. 2. 874 с.
2. Атлас Д. Старая Одесса, ее друзья и недруги. Одесса : АО «Ласли», 1992. 206 с.
3. Загоруйко В. По страницам истории Одессы и Одесщины. Вып. 1. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0003616>
4. Герлігі П. Одеса : Історія міста, 1794-1914. Київ : Критика, 1999. 382 с.

5. Діанова Н. Формування етно-конфесійної структури населення міст Південної України (кінець XVIII – перша половина XIX ст.). Одеса : Астропринт, 2010. 176 с.
6. Діанова Н. Історія релігії та церкви в Україні в національному та європейському контекстах : навч. посіб. для студентів спец. 032 «Історія та археологія». Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2019. 252 с.
7. Савченко В., Гончарук Т. Повсякденне життя Одеси на зламі епох. Одеса Ланжерона – Воронцова. Справжня історія : Фоліо, 2023. 400 с.
8. Гребцова І., Синявська О. Рішельєвський ліцей як попередник університету в Одесі. Одеський національний університет імені І. І. Мечникова: історія та сучасність (1865-2015) / Гол. ред. І. М. Коваль. Одеса: ОНУ, 2015. С. 21-56.
9. ПСЗРИ-І. Т. XXIII. № 17 320.
10. ПСЗРИ-І. Т. XXVII. № 20 121.

***Maloga Oleksii**, a first-level of higher education student, majoring in 014 Secondary Education (History)*

***Dianova Nataliia**, Doctor of Historical Sciences, Professor of the Department of History of Ukraine*

South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky

Odesa

THE FRENCH COMMUNITY IN ODESA IN THE PRE-REFORM PERIOD

Abstract. *The article examines the socio-economic, cultural and religious contribution of the French to the development of Odesa in the*

pre-reform period. The author analyzes the activities of the French community, which did not stand out among others for its cohesion and size, but contributed to the formation of the local flavor.

Key words: *Odesa, the French, history, economics, education, culture.*

Електронне наукове видання

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка наукових праць / за ред. О. П. Сєкерської. Одеса, 2025. 250 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам сучасної історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та археології України. До неї увійшли публікації молодих вчених, аспірантів та здобувачів освіти, оприлюднені на I Всеукраїнській науково-практичній конференції **«Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень»**, яка відбулася **29 квітня 2025 року** у ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Видання розраховане на вчених-істориків, викладачів, студентів і усіх, хто цікавиться історією та культурою України.

Матеріали подано в авторській редакції

Макетування: Яковлєва Д. Є.

Дизайн обкладинки: Засоба К. І.